

סקירת ספרות

זקנה בעידן הפוסט מודרני

החיים במאה ה-21 מאופיינים בחוסר וודאות גדול מאוד ובוודאי ביחס לנורמות החיים אשר היו מקובלות במאות הקודמות. השינויים מתרחשים בכל תחומי החיים ובאינטנסיביות גבוהה והם מאלצים את האוכלוסייה האנושית לפתח מנגנוני הסתגלות אליהם בכדי להכניס בהם סדר, שליטה וארגון. אם בקרב כלל בני האדם המציאות טומנת בחובה אי וודאות גדולה, הרי שבקרב אוכלוסיית הקשישים אי הודאות היא אף גדולה הרבה יותר. אנשים זקנים מתמודדים עם שורה של מצבים ייחודיים אשר מוסיפים לאי הודאות שלהם ואשר אינם מנת חלקם של אנשים צעירים, כגון: התרופפות המצב הבריאותי, אובדן של בני זוג וקרובים ובעיקר הדחיקה אל מחוץ למעגל העשייה, הכוח וההשפעה אשר נובעת מהיציאה לגמלאות (קפלן 2013).

לעומת זאת, בחברות רבות מקובל כי לזקנים ישנם תפקידים במסגרת המשפחתית אשר משמרת את מעמדם וחיוניותם לכל הפחות בעיני הקרובים אליהם, כדוגמת סיוע בגידול הנכדים או סיוע כלכלי (למי שיכול להרשות לעצמו) לילדיהם. אמנם הסיוע הפנים משפחתי שמעניק הזקן לילדיו ונכדיו מסייע לו לשמור על תחושת הרלבנטיות, אך אין בכך כדי לשנות את המוסכמה החברתית כי הזקנה מייצגת בעיקר את שרידי העבר ולא את הציפייה אל העתיד ועל כן קרנה נחותה בעידן הפוסט מודרני והיא יוצרת סטריאוטיפ שלילי בקרב החברה בכללותה.

אותו סטריאוטיפ שלילי של הזקנה גורם לכך שאצל מזדקנים רבים נוצר תסביך של הכחשה, של התעלמות מהגיל, דברים אשר מובילים לניסיונות אינסופיים להסוות את סימניו ולהנציח מראה ודימוי צעירים (טוקטלי 1997). הפרישה מעולם העבודה הינו כאמור אחד המאפיינים הבולטים ביותר של הזקנה בעידן הפוסט מודרני. ההתמודדות עם הפרישה הופכת קשה יותר ככל שהאינדיבידואל הזקן ניהל קריירה משמעותית ותובענית יותר (טוקטלי 1997). הפרישה מהעבודה מעבירה את אותם זקנים אשר אינם מצליחים לשוב ולהשתלב בעבודה אחרת מסטטוס של חברים פעילים ותורמים בקהילה בה הם חיים לסטטוס של מובטלים חסרי תועלת המהווים נטל חברתי. גם זקנים אשר מצליחים להשתלב חזרה בשוק העבודה אחרי שעברו את גיל הפרישה, אינם זוכים לרוב לתנאי העסקה הוגנים ונאלצים לעבוד תמורת שכר נמוך וללא ביטחון תעסוקתי.

גיל הפרישה (65 שנים) נקבע לראשונה בקיסרות גרמניה עוד במאה ה-19. באותם הימים תוחלת החיים הממוצעת באירופה הייתה נמוכה בהרבה מגיל הפרישה שנקבע והסיכוי שאדם עובד יגיע לגיל הזה היה נמוך ביותר. למעשה, גיל 65 באותם הימים היה נחשב לזקנה מופלגת. אולם, מאז אותם ימים תוחלת החיים התארכה משמעותית וכיום גיל 65 רחוק מלהיחשב כזקנה מופלגת. מצב זה גורם לכך שבקרב חברות רבות בעיקר בעולם המערבי פלח אוכלוסיית הקשישים גדל תמידית ובמדינות מסוימות אף מגיע לכ-20% מכלל האוכלוסייה (טוקטלי 1997).

מעבר למעמסה הכלכלית שמצב זה יוצר על הצעירים העובדים, התארכות מספר השנים בין גיל הפרישה ועד המוות מחריף את הפגיעה החברתית במעמדם וזהותם של הפורשים. מקובל לתפוס את הזקנה כאחראית לירידה הכללית בכוח ובאנגריות של האדם והן לנסיגה ברמת האינטליגנציה "הזורמת" שלו, כלומר ביכולתו לתפוס במהירות יחסים בין דפוסים מופשטים, להסיק את המסקנות המתבקשות ולהבין את המשמעות הנגזרות. העידן הפוסט מודרני מאופיין במקצב חיים מהיר ואינטנסיבי המתגבר כל הזמן. אותו מקצב חיים מהיר מהווה ניגוד מוחלט לקצב האישי הנסוג של הזקנים (טוקטלי 1997).

העלייה המתמדת בתוחלת החיים מביאה לכך שזקנים "צעירים", דהיינו, זקנים שזה עתה הגיעו לגיל פרישה, יש להם אופק חיים די ארוך ונראה כי הם יבקשו למלא פרק חיים בלתי מבוטל זה בתכנים ובעיסוקים חדשים. אותם זקנים אשר יתכננו את עתידם בתקופת הזקנה, ייטלו על עצמם מטלות הכרוכות באחריות, יהיו עצמאיים ופעילים יותר כך גם איכות חייהם בזקנה תהיה טובה יותר.

ההתמודדות עם הזקנה בעידן הפוסט מודרני דורשת תהליך של למידה. שחיקת הזהות בשל פרישה מהעבודה ובשל ההזדקנות עשויה להיות קשה במיוחד, לכן מי שחווה שינויים אלה מבקש להצטייד בכלים להתמודדות עם השינויים. ישנם זקנים שלא יקבלו בתחילה את "רוע הגזירה" וינסו לבצע פעולות המאטות את קצב ההזדקנות (טיפולים רפואיים, קוסמטיים, עיסוק בספורט וכיו"ב) ואף פעולות שתכליתן הכחשת ההזדקנות (בעיקר ניתוחים פלסטיים), למרות שבסופו של דבר אי אפשר לעצור את ההזדקנות. יחד עם זאת,

העיסוק בהאטת קצב ההזדקנות או בהכחשת ההזדקנות מצריך למידה, והיא אשר מעניקה תכלית לקיום עצמו של הזקן. לעומת זאת, ישנם זקנים אשר מבינים כי לא יצליחו לשנות את תהליך הזדקנותם ולכן הם לומדים כיצד לשלוט בשינויים שהזקנה גורמת בחייהם ובשינויים הצפויים להתרחש בעתיד. למידה זו הינה חיונית ביותר לצורך חתירה להשלמה נפשית של הזקן עם חייו. חוסר יכולת להגיע להשלמה נפשית זו עלולה להוביל לדיכאון, לייאוש ולפחד עמוק מפני הזקנה והמוות (טוקטלי 1997).

תהליך הלמידה של הזקן יוצר לו פוטנציאל להתפתח בכיוונים חדשים ולגבש מטרות ומחויבויות חדשות. גיבוש מטרות חדשות עשוי להעניק ללמידה וליצירה כיוון ותוכן ייחודיים בדרך מהנה ומספקת לזקן. יתר על כן, למידה ופעילות משותפת עם זקנים אחרים בצוותא עשויה לפתח קבוצות השתייכות וקבוצות תמיכה שבהן כל המשתתפים שווים האחד לשני ומקובלים האחד על השני. זקנים רבים מעדיפים לתעל את רצונם ללמוד לכיוונים של היסטוריה, פילוסופיה, דת, אמנות, ספרות ומדע (טוקטלי 1997). לימוד זה משמש כמקור לאיתור משמעות לחיים בתקופת הזקנה. איתור המשמעות לחיים באמצעות הלמידה מאפשר פיתוח עצמי של הזקן המסייע לו להתמודד עם השינויים המתרחשים בחייו ולהבין טוב יותר את משמעות מצבו החברתי והתרבותי.

אחד הפיתוחים החדשים יחסית אשר צברו תאוצה בעידן הפוסט מודרני בהקשר של יצירת קהילה של זקנים המעודדת פעילויות משותפות הוא הדיור המוגן. מדובר במסגרת מגורים קהילתית אשר התפתחה מבתי האבות שהיוו את האופציה היחידה בישראל למגורי קשישים עד לשנות ה-70. בתי האבות היו מיועדים בעיקר לזקנים המוגדרים כ"תשושים", כלומר כאלה הזקוקים לעזרה חלקית בפעילותם היומיומית ולזקנים המוגדרים כ"סיעודיים", כלומר כאלה הזקוקים לעזרה מלאה בכל פעילויותיהם. החידוש העיקרי של הדיור המוגן היה שלראשונה הוקמה מסגרת מגורים קהילתית המיועדת לזקנים בלבד, אשר אינם מוגבלים בשום אופן מבחינה תפקודית ומסוגלים ורוצים לנהל משק בית עצמאי. פרויקט הדיור המוגן מציע לזקנים המתגוררים בו מגוון רחב מאוד של שירותים ופעילויות והם רשאים להחליט מה מהם לנצל ומה לא. הביקורת הנשמעת כלפי פתרון הדיור המוגן לזקנים היא שמדובר במרכזי דיור בבעלות פרטית אשר הוקמו בעיקר למטרות רווח של היזמים שלהם. עלות המגורים בדיור מוגן היא גבוהה מאוד והיא למעשה מתאפשרת רק לקשישים בעלי יכולות כלכליות גבוהות (טוקטלי 1997).

גילנות וזיקנה

החוקר הראשון אשר הגה את המושג "גילנות" היה החוקר ר. באטלר בשנת 1969 (קורן 2013). באטלר קבע כי גילנות מייצגת אפליה על רקע גיל (כל גיל), אך עיקר כוונתו הייתה לאפליה כלפי זקנים. באטלר ראה בגילנות כסוג של גזענות, אך הוא ציין הבדל מהותי אחד לבין הגזענות המצויה והמוכרת והוא שלכל אדם שגיע לגיל זקנה קיים סיכוי לחוות גילנות, בעוד שגזענות על